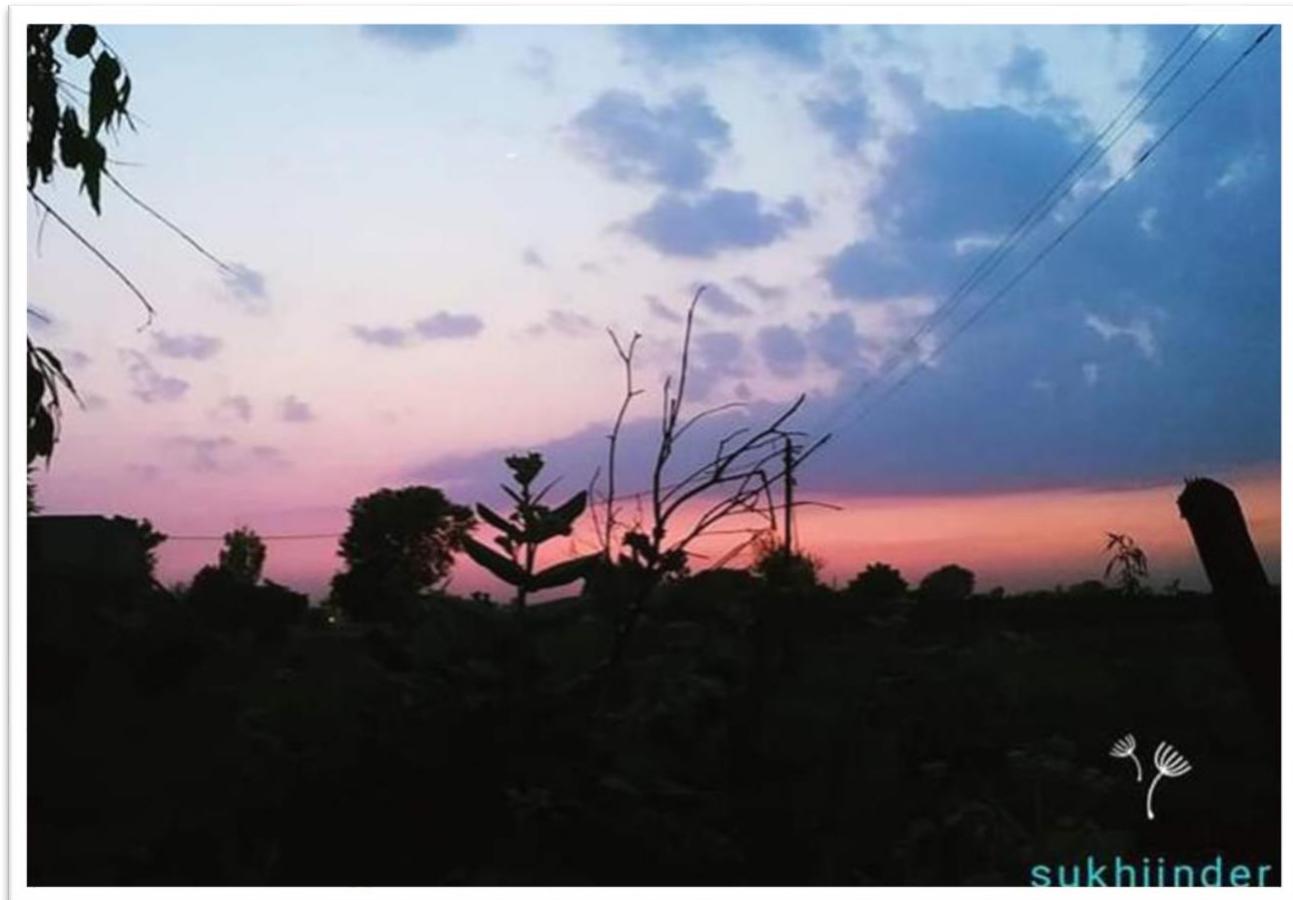


ਪੀਪਲਜ਼ ਡੈਰਮ, ਬਰਗਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹਫਤਾਵਾਰੀ

ਵਿਚਾਰਸਾਰ

ਅੰਕ : 6

ਸੰਪਾਦਕ : ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਬਰਗਾੜੀ



ਅਕਸਰ ਲੋਕ ਸੱਚ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦੇ ਦਾਖਵੇ ਕਰਦੇ ਹਨ,
ਜਦ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਸੁਆਦਾ ਦਸਦੇ ਹਨ।

- ਜਾਰਜ ਮਾਰਟਿਨ (1948) ਅਮਰੀਕੀ ਨਾਵਲਕਾਰ

ਤਤਕਰਾਂ:

1. ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ, ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ
ਸਿਰਜਣਾ
- ਮਨਮੋਹਨ
2. ਮਾਂ ! ਪਿੰਡ ਕਦੋਂ ਆਉ...
- ਚਰਨਜੀਤ ਕੁੱਲਰ
3. ਕਰੋਨਾ ਚੋਂ ਉੱਤਰ ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ
ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਕੱਚ ਸੱਚ
- ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ
4. ਕਵਿਤਾਵਾਂ
- ਗਗਨਦੀਪ ਸ਼ਰਮਾ

ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ, ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਤੇ

ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਰਜਣਾ

-- ਮਨਮੈਹਨ

ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਅਕਤੂਬਰ 1492 ਨੂੰ ਸਾਂਤਾ
ਮਾਰੀਆ, ਨੀਨਾ ਅਤੇ ਪਿੰਤਾ ਨਾਮੀ ਤਿੰਨ
ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕੈਰੀਬੀਅਨ ਦੀਪ
ਕਿਨਾਰੇ ਲੰਗਰ ਸੁੱਟੇ। ਨੰਗੇ, ਅਧਨੰਗੇ,
ਗੀਂਢੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਪੀਲੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ
ਵਾਲੇ ਗੇਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਲੰਮੇ ਚੈੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ
ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ 'ਚ ਦੇਖ ਤੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਣਜਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਬੁੜ੍ਹ ਬੁੜ੍ਹ
ਸੁਣ ਡੈਂਬਰ ਗਏ।

ਏ.ਬੀ. ਐਲਟਰਡ ਡਬਲਿਊ ਕਰੈਸਬੇਅ
ਜੂਨੀਅਰ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਦਿ
ਕੋਲੰਬੀਅਨ ਐਕਸਚੇਂਜ' 'ਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:
'ਜਦੋਂ ਕੋਲੰਬਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਤਲਾਸ
ਕਰ ਗਲੋਬ ਦੇ ਦੇਵਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ
ਜੋਂਕਿਆ ਤਾਂ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਰੈਂਡ
ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਸਭ
ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਤਰਨਾਕ ਤੇ ਡਰਾਉਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ
ਨਾਲ ਮਿਲਈ ਹੋਈ। ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੋਈ
ਗੋਰਾ ਬੰਦਾ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਾਲਾ ਗੁਲਾਮ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਅਤੇ

ਸਾਹਿਂ ਰਾਹੀਂ ਨਾਲ ਆਏ ਕਈ ਅਦਿੱਖ
ਕਾਤਲ ਸਨ ਜਿਵੇਂ: ਚੇਚਕ, ਨਜ਼ਲਾ,
ਗਲਘੇਟੂ ਬੁਖਾਰ ਤੇ ਹੈਜ਼ਾ ਜਿਹੀਆਂ
ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਤਰ
ਅੱਸੀ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵਕਫੇ ਵਿਚ ਹੀ ਅੱਠ
ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਦਸ ਕਰੋੜ ਮੁੰਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦਾ
ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੇ 1621 'ਚ
ਪੇਲੀਮਾਉਥ ਵਿਖੇ ਨਿਊ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਨੱਬੇ
ਫੀਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਬਿਮਾਰੀ
ਨਾਲ ਮੈਤ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜੋ
ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਯੂਰਪੀ ਗੋਰੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ
ਲਿਆਏ ਸਨ। ਨਿਊ ਇੰਗਲੈਂਡ ਬੜਾ

ਉਪਜਾਊ ਇਲਾਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ
ਫ਼ਸਲ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ
ਮੱਕੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਹੇਠ ਸਾਂਭਣ
ਅਤੇ ਬਾਅਦ 'ਚ ਉਸ ਦਾ ਸੇਵਣ ਕਰਨ
ਨਾਲ ਫੈਲੀ।

ਅਮਰੀਕੀ ਰੈਂਡ ਇੰਡੀਆਨਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ
ਮੈਤਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ
ਅਜਿਹਾ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੀ
ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ
ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। 1347 'ਚ ਇਟਲੀ ਦੇ
ਵਪਾਰਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਕ੍ਰੀਮੀਆ ਦੀ
ਕਾਫ਼ਾ (ਅੱਜ ਦਾ ਬਿਊਡੀਸੀਆ)
ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਤੁਰਕੀ ਦੀ

ਰਾਜਧਾਨੀ ਇਸਤੰਬੁਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੂ-ਮੱਧ
ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ 'ਤੇ
ਉਤਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਲੇਗ
ਬੈਲੀਕੱਸ ਵਿਸ਼ਾਈ ਵੀ ਉਤਰਦਾ ਤੇ ਇੱਥੋਂ
ਹੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਈ ਏਸ਼ੀਆ ਮਾਈਨਰ, ਮੱਧ
ਪੂਰਬ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਰੋਪ 'ਚ
ਫੈਲਿਆ। 'ਕਾਲੀ ਮੈਤ' ਦੇ ਨਾਮ ਜਾਣੀ
ਜਾਂਦੀ ਪਲੇਗ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ
ਕਿ ਇਹ ਚੀਨ 'ਚ 1331 'ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ
1345 'ਚ ਕ੍ਰੀਮੀਆ ਪਹੁੰਚੀ। ਇਸ ਤੋਂ
ਬਾਅਦ ਪਲੇਗ ਦੀ ਵਬਾਅ ਨੇ ਯੂਰੋਪ
ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ
ਬਾਅਦ ਜ਼ਮੀਨੀ ਰਸਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲ ਕੇ

ਯੂਰੋਪ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਨਗਰਾਂ ਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ 'ਚ ਲਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਾਹਰਾਹਾਂ ਨੇ ਯੂਰੋਪ ਦੇ
ਮਹਾਨਗਰਾਂ 'ਚ ਕਦੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਿਆਂਦੀ
ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਮੰਤ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ
ਮਾਰਗਾਂ 'ਚ ਬਦਲ ਗਈਆਂ।

ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਓਲੇ ਬੈਂਡਿਕਟੈਂਬ
ਮੁਤਾਬਿਕ ਓਸ ਵੇਲੇ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਮਹਾਂਦੀਪ
ਦੀ ਅੱਠ ਕਰੋੜ ਆਬਾਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੱਠ
ਫੌਸਦੀ ਭਾਵ ਪੰਜ ਕਰੋੜ ਲੋਕ ਪਲੇਗ ਦੀ

ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵਪਾਰ
ਇਕਦਮ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ
ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਵਾਦੀ
ਸ਼ਬਦ ਜੇਕਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ 'ਮੈਤ' ਵੀ ਕਿਹਾ
ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਵ-ਉੱਤਰ
ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਕਾਲ 'ਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ
ਮੈਤਾਂ ਦੇ ਐਲਾਨ ਹੋਏ ਜਿਵੇਂ: ਨੀਤਸ਼ੇ ਵੱਲੋਂ
ਰੱਬ ਦੀ ਮੈਤ, ਫਰਾਂਸਿਸ ਫੂਕੋਯਾਮਾ ਵੱਲੋਂ
ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮੈਤ, ਰੇਲਾਂ ਬਾਰਤ ਵੱਲੋਂ
ਲੇਖਕ ਦੀ ਮੈਤ, ਐਡਵਰਡ ਸਈਦ ਵੱਲੋਂ
ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਮੈਤ, ਸਟੀਫਨ ਹਾਕਿੰਗ
ਵੱਲੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਮੈਤ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ੇਲ ਫੂਕੋ

ਵੱਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮੈਤ ਦੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤੇ
ਗਏ।

ਯੂਰੋਪ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਘਟ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ
ਨਾਲ ਬੜੇ ਨਵੇਂ ਤੇ ਅਨੇਖੇ ਆਰਥਿਕ-
ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਝਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਨਵੀਆਂ
ਔਸ਼ਧੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਉਪਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ
ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ 'ਚ ਆਏ
ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚ
ਇਕ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆਇਆ। ਯੂਰੋਪ ਦੀ
ਲਗਪਗ ਅੱਧੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ
ਕਾਰਨ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ
ਵਿਅਕਤੀ ਅਮਾਦਨ ਦਰ ਤੇ ਧਨ ਸੰਪਤੀ
ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ 'ਚ ਬੜੀ ਤੌਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਾਧਾ

ਹੋਇਆ। ਵਿਰਾਸਤ 'ਚ ਮਿਲੀ ਜ਼ਮੀਨ,
ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲਣ
ਤੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋਏ ਯੂਰੋਪੀਅਨਾਂ ਨੇ
ਏਸ਼ੀਅਈ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਸਿਲਕ, ਮਸਾਲੇ,
ਮਲਮਲ ਅਤੇ ਅਰਬ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਹੀਰੇ,
ਮੋਤੀ, ਤਿੱਲੇ ਜਿਹੀਆਂ ਅੱਖਾਸੀ ਦੀਆਂ
ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਆਯਾਤ 'ਤੇ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ
ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਤਾਂ
ਵਧਿਆ ਹੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਾਣੂਆਂ ਦੀ
ਆਵਾਜਾਈ ਵੀ ਵਧੀ।

ਚੇਚਕ (ਜਿਸ ਨੂੰ Variolation ਵੀ ਕਿਹਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਦੀ
ਸੁਰੂਆਤ ਈਸਾ ਤੋਂ ਲਗਪਗ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ

ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਈ।
ਇਹ ਫਿਰ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਬੋਧੀ
ਭਿਖਸੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਰਾਸਤਾ ਤਿੱਬਤ ਅਤੇ
ਚੀਨ ਦੇ ਸਿਚੁਆਨ ਬੋਧੀ ਮੱਠਾਂ 'ਚ
ਪਹੁੰਚੀ। ਸਤ੍ਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ
ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਚੇਚਕ ਅਰਬ, ਫ਼ਾਰਸ,
ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ
ਐਟੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਘਰ ਘਰ 'ਚ ਲੋਕ
ਮਨ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈ।
ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਇਸਤੰਬੁਲ ਵਿਖੇ
ਤਾਇਨਾਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਦੂਤ ਦੀ
ਪਤਨੀ ਲੇਡੀ ਮੈਰੀ ਮੈਂਟਗੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਉਸ ਨੂੰ ਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ
ਵੀ ਚੇਚਕ ਹੋਈ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੱਕ ਤਿੱਬਤ
ਸਰਕਾਰ ਤਿੱਬਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ
ਸਾਰੇ ਦੱਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਗਰਮੀਆਂ 'ਚ ਹੀ
ਖੇਲ੍ਹਦੀ ਉਹ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚ ਕਰ ਲੈਣ
ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਕਿ ਹੈਜ਼ੇ ਦਾ ਕੋਈ ਮਰੀਜ਼
ਤਿੱਬਤ 'ਚ ਦਾਖਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਦੋਂ ਇਹੋ
ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਉਪਾਖ ਸੀ ਕਿ ਤਿੱਬਤੀਆਂ
ਲਈ ਹੈਜ਼ੇ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੀ ਰੋਕਖਾਮ
ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਪੈਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਪਾਰੀ, ਚਰਵਾਹੇ,
ਆਜੜੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਯਾਤਰੀ ਨੂੰ

ਤਿੱਬਤ 'ਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾ
ਮਿਲਦੀ।

ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਸ਼ਾਹੂ ਵਿਗਿਆਨੀ ਕੈਨੇਡੀ
ਸ਼ੇਰਟਰਿੰਜ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਦੇ ਜੁਕਾਮ ਤੇ ਫਲੂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ
ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਚੀਨ ਦਾ
ਗੁਆਂਗਾਈਂਗ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੀ ਰਿਹਾ ਜਿੱਥੇ ਏਨੀ
ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ, ਸੂਰ,
ਬੱਤਖਾਂ ਅਤੇ ਕੁੱਕੜ ਇਕੋ ਥਾਂ ਅਤਿ
ਨੇੜਤਾ 'ਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। 1918 ਵਿਚ
ਸਪੇਨੀ ਫਲੂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ 1880 'ਚ
ਕਾਨਤੋਨ ਨਾਮੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਹੋਈ।
ਪਹਿਲੀ ਆਲਮੀ ਜੰਗ 'ਚ ਚੀਨੀ ਮਜ਼ਦੂਰ

ਫਰਾਂਸ 'ਚ ਮਿੱਤਰ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੈਜ਼ਾਂ
ਲਈ ਜਰਮਨ-ਫਰਾਂਸ ਸੀਮਾ 'ਤੇ ਖੰਦਕਾਂ
(trenches) ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ
ਨਾਲ ਫਲ੍ਹੂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਵੀ ਲੈ ਗਏ। ਇਸੇ
ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਨੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਯੂਰੋਪ 'ਚ ਸਭ ਥਾਈਂ
ਫੈਲ ਕੇ ਵਿਕਰਾਲ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ
ਧਾਰ ਲਿਆ। ਭਾਰਤ 'ਚ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਫਲ੍ਹੂ
ਦੀ ਸੁਰੂਆਤ 29 ਮਈ 1918 ਨੂੰ ਹੋਈ ਜਦੋਂ
ਪਹਿਲੀ ਆਲਮੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਰਤ ਰਹੇ
ਭਾਰਤੀ ਫੈਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਬੰਬਈ
ਬੰਦਰਗਾਹ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ
ਤਕਰੀਬਨ ਅਠਤਾਲੀ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਉਥੇ
ਲੰਗਰ ਸੁੱਟੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ। 'ਰਾਈਡਿੰਗ ਦਿ

ਟਾਈਰਾਰ' ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਲੇਖਕ ਅਮਿਤ
ਕਪੂਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਰਗਾਰ 'ਤੇ
ਤਾਇਨਾਤ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਸੱਤ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ
10 ਜੂਨ 1918 ਨੂੰ ਨਜ਼ਲੇ ਅਤੇ ਜੁਕਾਮ ਦੀ
ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਾਰਨ ਹਸਪਤਾਲ 'ਚ ਦਾਖਲ
ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਭਾਰਤ 'ਚ
ਲਾਗ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਫਲੂ ਦਾ
ਪਹਿਲਾ ਮਾਮਲਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ
ਬਿਮਾਰੀ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਫੈਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।
ਭਾਰਤੀ ਰੇਲ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦਾ
ਵੱਡਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣੀ। ਇਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ
ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਦਸ ਤੋਂ
ਵੀਹ ਕਰੋੜ ਲੇਕ ਮਰੇ ਅਤੇ ਇਕੱਲੇ

ਭਾਰਤ 'ਚ ਇਕ ਕਰੋੜ ਅੱਸੀ ਲੱਖ ਜਾਨਾਂ
ਗਈਆਂ। ਜੈਨ ਬੈਰੀ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਦਿ
ਗਰੇਟ ਇਨਫਲੂਐਂਜ਼ਾ: ਦਿ ਐਪਿਕ ਸਟੋਰੀ
ਆਫ ਦਿ ਡੈਂਡਲੀਐਸਟ ਪੈਨਡੈਮਿਕ ਇਨ
ਹਿਸਟਰੀ' 'ਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸ
ਕਰੋੜ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ
ਲਗਪਗ ਸਾਢੇ ਛੇ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਤਾਂ
ਹੋਈਆਂ। ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਸਪੈਨਿਸ਼ ਫਲੂ
ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਸਪੇਨ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ
ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਡਾ.
ਅਬਰਾਹਮ ਵਰਗੀਜ਼ ਨੇ ਏਡਜ਼ ਮਹਾਂਮਾਰੀ
ਨਾਲ ਲੜਦਿਆਂ ਤੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ

ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ
'ਮਾਇ ਓਨ ਕੰਟਰੀ' (1994) 'ਚ ਪੇਸ਼
ਕੀਤਾ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਟੈਨੇਸੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ
ਦਿਹਾਤੀ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਰਹਿਣ
ਵਾਲੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ
ਸਮੂਹਿਕ ਡਰਾਂ ਨੂੰ ਡਾ. ਵਰਗੀਜ਼ ਨੇ
ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹ
ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਿਆ। ਇਸ 'ਚ ਮਰੀਜ਼ਾਂ
ਦੇ ਲਾਗ, ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਮੈਤ ਦੇ ਡਰਾਉਣੇ
ਤੇ ਤਰਸਯੋਗ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ
ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ 'ਚ ਆਸ
ਤੇ ਨਿਰਾਸਾ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ
ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ

ਪਾਠਕ ਦਾ ਮਨ ਭਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ
ਡਾ. ਵਰਗੀਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ 'ਚ ਮਨੁੱਖੀ
ਦੇਹ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ
ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਕਮੀ ਭਾਵ ਏਡਜ਼
(ਐਕੁਆਇਰਡ ਇਮੀਊਨੇ ਡੈਫੀਸ਼ਨਿੰਸੀ
ਸਿੰਡਰੇਮ) ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ
ਮਹਾਂਦੀਪ ਤੋਂ ਸੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ
ਫੈਲ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ
ਬਿਰਤਾਂਤ 'ਚ ਏਡਜ਼ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ
ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ, ਰੋਕਾਖਮ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਅਤੇ
ਇਲਾਜਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ
ਗਈ ਹੈ।

2003 'ਚ ਫੈਲਿਆ ਸਾਰਸ ਫਲੂ ਵੀ ਦੱਖਣੀ
ਚੀਨ ਤੋਂ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ,
ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਜਿਹੇ
ਮੁਲਕਾਂ 'ਚ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ
ਫੈਲ ਗਿਆ। ਸਾਰਸ ਫਲੂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ
ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਚੀਨ ਦੇ ਗੁਆਂਗਾਂਦੌਂਗ ਸੂਬੇ
ਤੋਂ ਹੀ ਫੈਲਿਆ। ਇਹ ਫਲੂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ
ਜੰਗਲੀ ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬੰਦੇ ਅਤੇ
ਜਾਨਵਰ ਵਿਚਾਲੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਾਣੂੰ ਆਦਾਨ-
ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਨ ਨਵੇਂ ਰੂਪ 'ਚ ਸਾਧਾਰਣ
ਜੁਕਾਮ ਤੋਂ ਮਾਰਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਣੂੰ ਬਣ ਕੇ
ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਖ਼ਿਲਾਫ਼
ਲੜਨ ਲਈ ਮਾਨਵ ਸਰੀਰ ਕੋਲ ਉਨੀ

ਵੱਡੀ ਰੋਗ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਸਪੇਨੀ ਫਲੂ ਦੀ ਢਾਈ ਫ਼ੀਸਦੀ ਮੈਤ ਦਰ
ਦੀ ਤੁਲਨਾ 'ਚ ਸਾਰਸ ਚਾਰ ਗੁਣਾ ਵੱਧ
ਵਿਸ਼ੇਲਾ ਤੇ ਘਾਤਕ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮੈਤ
ਦਰ ਦਸ ਫ਼ੀਸਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਕੋ
ਇਕ ਉਪਾਖ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ ਨੇ
ਸੁਝਾਇਆ ਤੇ ਉਹ ਸੀ, ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਭਾਵ
ਕੁਆਰਟਾਈਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ
ਲੜਨ ਲਈ ਰੋਕਥਾਮ (Vaccination) ਦੀ
ਦਵਾਈ ਦੀ ਈਜਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ
ਇਕੋ ਹੱਲ ਸਿਹਤ ਵਿਗਿਆਨ ਕੋਲ ਸੀ ਕਿ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਕਰ
ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਵਿਰੁੱਧ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਆਪਣੀ ਅੰਦਰੂਨੀ
ਸ਼ਕਤੀ ਸਿਰ ਲੜ ਕੇ ਮੁੜ ਤੰਦਰੂਸਤ ਹੋ
ਸਕੇ।

ਫਾਰਸ ਦੇ ਐਸ਼ਧੀ ਵਿਦਵਾਨ ਇਥਨੇ ਸਿਨਾ
(980-1037) ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੁਝ
ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੂਖਮ
ਜੀਵ/ਪਰਜੀਵ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ
ਜਾਨਵਰ ਦਰਮਿਆਨ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ
ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ 'ਚ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲਾਗ ਅਤੇ
ਛੂਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ
ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਲਾਗ ਦੇ ਨਿਰੋਧ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ
ਇਕ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਧੀ ਸੁੱਝੀ ਕਿ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ

ਚਾਲ੍ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਲਈ 'ਕੱਲਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ
ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਇਕੱਲਤਾ 'ਚ ਰਹਿ ਕੇ
ਬਿਮਾਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੈਰ 'ਤੇ ਲੜ
ਕੇ ਤੰਦਰੂਸਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ
'ਅਲ-ਅਰਬਾ ਈਨੀਆ' ਕਿਹਾ ਜਿਸ ਦਾ
ਭਾਵ ਹੈ ਚਾਲ੍ਹੀ ਦਿਨ। ਇਟਲੀ ਦੇ ਵੀਨਸ
ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ
ਸਫਲਤਾ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ
ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਇਟਲੀ
ਲੈ ਗਏ। ਉਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ
ਲਾਤੀਨੀ 'ਚ ਤਰਜਮਾ ਕਰ
'Quarantena' ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ
ਇਤਾਲਵੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਚਾਲ੍ਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ

ਸ਼ਬਦ 'ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ' ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋਇਆ।

ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਨਸਲਵਾਦੀ ਭੇਦਭਾਵ ਵਜੋਂ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਵੀ ਹੋਈ। ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ 'ਚ ਬਸਤੀਆਂ ਦੀ ਸੱਭਿਆਤਾ ਨਾਲ ਦੁਜੈਲਾ ਅਤੇ ਭੇਦਭਾਵ ਭਰਿਆ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ। ਫਰਾਂਜ਼ ਫਾਨਨ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਦਿ ਰੈਚਡ ਆਫ ਅਰਥ' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ 'ਚ ਜਾਂ ਪਾਲ ਸਾਰਤਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਮਲ 'ਚ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਉੱਤਮਤਾ ਅਤੇ ਸੁੱਚਤਾ ਦਾ ਦੰਭ ਪਿਆ ਹੈ। ਯੂਰੋਪ 'ਚ ਫੈਲੀ ਪਲੇਗ ਪਿੱਛੇ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਐਸ਼ੀਆ
ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲੇ
ਯਾਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਗਰਮ ਮੈਸਮ 'ਚ
ਸੁੱਧੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਰਤੀਆਂ
ਨੇ ਵੀ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ 'ਚ ਬਹੁਤ
ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਸ਼ੇਸ਼ਣ ਭੋਗਿਆ। ਯੂਰੋਪੀਅਨਾਂ
ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰਾਂ ਦੇ
ਦੀਪ ਸਮੂਹਾਂ 'ਚ ਵੱਸੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ 'ਚ
ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਬੋਡੀਆ,
ਫਰਾਮੂਸਾ, ਵੀਅਤਨਾਮ, ਫਿਜ਼ੀ,
ਫਿਲਿਪੀਨਜ਼ ਅਤੇ ਗੁਆਮ ਆਦਿ 'ਚ
ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਕੁਆਰਂਟਾਈਨ ਦੇ ਚਾਲੀ ਅੰਕ ਤੋਂ
ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਲਈ
ਭਾਰਤ 'ਚ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ
ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੀਤਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ
ਜਿਵੇਂ ਦੇਹ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਹਿੱਤ ਚਾਲੀ ਦਿਨ
ਦਾ ਚਿੱਲਾ ਕੱਟਣਾ। ਅਧਿਆਤਮਕ
ਨਿਰਮਲਤਾ ਲਈ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਦੇ ਵਰਤ
ਤੇ ਇਕਾਂਤਵਾਸ 'ਚ ਰਹਿਣਾ। ਚਾਲੀਸਾ
ਕਾਵਿਰੂਪ ਜਿਵੇਂ ਹਨੂਮਾਨ ਚਾਲੀਸਾ।
ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਨਾ ਲਈ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਦਾ
ਚਾਲੀਆ। ਸਮਾਧਾਂ 'ਤੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਚਾਲੀ
ਦਿਨ ਦਾ ਚਲੀਹਾ ਕੱਟਣਾ।

ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਦੇ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਦੇ
ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਦੀ ਨੀਰਸਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ
ਲਈ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਕਈ ਵੱਡੀਆਂ
ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ
ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ।

1665-66 'ਚ ਯੂਰੋਪ 'ਚ ਫੈਲੀ ਪਲੇਗ ਦੀ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਇੜਾਕ ਨਿਊਟਨ
ਕੈਂਬਰਿਜ਼ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਪਲੇਗ
ਦੀ ਲਾਗ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਲੰਮੇ
ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ ਵਾਸਤੇ ਲਿੰਕਨਸ਼ਾਇਰ ਦੇ
ਦਿਹਾਤੀ ਇਲਾਕੇ ਵੂਲਸਥਰੋਪ ਮਾਨਰ
ਵਿਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਘਰ 'ਚ

ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਨੂੰ ਉਸ
ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਸ਼ਹੂਰ 'ਪ੍ਰੀਜ਼ਮ ਸਿਧਾਂਤ' ਨੂੰ
ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਲੇਖੇ
ਲਾਇਆ। ਚਾਰਲਸ ਡਾਰਵਿਨ ਲੰਮੀ
ਬਿਮਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਘਰੇ ਤਕਨਿਆ ਰਿਹਾ ਤਾਂ
ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਬਿਮਾਰੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ
ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚਲਨ ਅਤੇ ਵਿਪਥਨ ਤੋਂ
ਬਚਾਅ ਲਿਆ। ਇਸ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਦੌਰਾਨ
ਉਸ ਨੇ 'ਦਿ ਓਰਿਜਨ ਆਫ਼ ਸਪੀਸੀਜ਼'
ਲਿਖੀ। ਲਾਰਡ ਬਾਇਰਨ ਜਦੋਂ ਹੈਜ਼ੇ ਦੀ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੇ ਯੂਨਾਨ ਤੋਂ
ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਲਟਾ ਵਿਖੇ
ਕੁਆਰਟਾਈਨ 'ਚ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ

ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਦੈਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ
'ਫੇਅਰਵੈਲ ਟੂ ਮਾਲਟਾ' ਲਿਖੀ। ਇਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਬਾਬੂਨਿਕ
ਪਲੇਗ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਫੈਲੀ ਤਾਂ ਜੈਹਨ
ਮਿਲਟਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕਾਂਤਵਾਸ 'ਫਸਟ
ਲੈਟਿਨ ਐਲੇਜੀ' ਲਿਖਣ ਹਿੱਤ
ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ।

ਉਠਦੂ 'ਚ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦੀ
ਕਹਾਈ 'ਕੁਆਰੰਟਾਈਨ' ਪਲੇਗ ਦੀ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਸਬੰਧ 'ਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ
ਬੇਦੀ ਨੇ ਪਲੇਗ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ 'ਚ ਸਫ਼ਾਈ
ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਦੇ
ਬਰਾਬਰ ਮੱਧਵਰਗ ਦੇ ਸਵਾਰਥ ਅਤੇ

ਲੇਭ ਨੂੰ ਬੜੇ ਤਨਜ਼ੀਆ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਪੇਸ਼
ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਵੀ
ਸੂਰਯਕਾਂਤ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ ਨਿਰਾਲਾ ਨੇ ਆਪਣੀ
ਸਵੈਜੀਵਨੀ 'ਕੁਲੀ ਭਾਟ' ਨੇ 1918 ਬਾਰੇ
ਲਿਖਿਆ: “ਮੈਂ ਦਾਲਭੂਮ 'ਚ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ
ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ
ਗੰਗਾ ਦੇ ਪਾਈਆਂ 'ਚ ਲਾਸ਼ਾਂ ਹੀ ਲਾਸ਼ਾਂ
ਦਿਸ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਤੋਂ
ਖਬਰ ਆਈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਮਨੋਹਰਾ
ਦੇਵੀ ਦੀ ਚੱਲ ਵੱਸੀ। ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ
ਵੱਡਾ ਬੇਟਾ ਜੋ ਕਿ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ
ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਇਕ ਸਾਲ ਦੀ ਬੇਟੀ ਨੇ ਵੀ
ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ

ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਲੇਕ ਸਦਾ ਲਈ ਤੁਰ ਗਏ।
ਲੇਕਾਂ ਦੇ ਸਮਕਾਰ ਲਈ ਲੱਕੜਾਂ ਘੱਟ ਪੈ
ਗਈਆਂ ਸਨ। ਪਲਕਾਂ ਝਪਕਦਿਆਂ ਹੀ
ਮੇਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰਿਓਂ
ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ
ਮੂਹਰੇ 'ਨੇਰਾ' ਹੀ 'ਨੇਰਾ' ਸੀ। ਅੱਖਬਾਰਾਂ ਤੋਂ
ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੇਕ
ਸਪੈਨਿਸ਼ ਫਲੂ ਨਾਮੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਦੇ
ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਹਿੰਦੀ 'ਚ 1922 ਦੌਰਾਨ ਸ੍ਰੀਨਾਥ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਨਾਵਲ 'ਉਲਝਨ' ਆਇਆ ਜੋ ਚੇਤਨ
ਨਾਮ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਲੜਕੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ।
ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਲੰਡਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ,

ਪਰ ਮੱਧ ਪੂਰਬ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ
ਰੇਗਿਸਤਾਨੀ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਕੁਆਰਟਾਈਨ
ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਉਸ ਦਾ
ਪਿਆਰ ਪੱਲਵੀ ਨਾਮ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਅੰਦਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ
ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਜ਼ਜ਼ਬਾ
ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੁੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਯਾਤਰੀ
ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ
ਵਿਸ਼ਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ
ਕਥਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਅਤੇ
ਇਹ ਦੂਰ-ਦੂਰਾਡੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਤੇ
ਸੱਭਿਆਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ

ਜਾਂਦੇ। ਇਹੋ ਹੀ ਸ਼ਾਇਦ ਮਹਾਂਮਾਰੀਆਂ
ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਦੀ ਮਾਨਵੀ
ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਦਿਓਤਕ ਹੈ ਜਿਸ
ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣਾ ਹਰ ਲੇਖਕ ਦੀ
ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕਰੋਨਾ ਜਿਹੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਕਾਰਨ
ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸਫਰਾਂ 'ਤੇ ਰੋਕ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਈ
ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਮੁਲਕਾਂ, ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ
ਸ਼ਹਿਰਾਂ-ਨਗਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤਾਲਾਬਦ
ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ 'ਚ
ਕਥਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਹੋ
ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਮਨੁੱਖੀ
ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ

ਦਾ ਬਿੰਬ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਸ 'ਚ ਸੋਸ਼ਲ
ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ
ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਸਾਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ
ਜਿਗਿਆਸਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਵਾਪਰੇਗਾ?
ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅੱਜ ਸੱਭਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਹੈ
ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇਸ ਦਾ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ
ਕੋਈ ਸਟੀਕ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ…!

.....

82839-48811

ਵਿਚਲੀ ਗੱਲ

ਮਾਂ ! ਪਿੰਡ ਕਦੋਂ ਆਉ...

-ਚਰਨਜੀਤ ਭੁੱਲਰ

ਜੋਤਸੀ ਇੰਝ ਟੇਵੇਂ ਲਾ ਰਹੇ ਨੇ, 'ਸਮਾਂ ਠੀਕ
ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ, ਗ੍ਰਹਿ ਚਾਲ ਨੂੰ
ਸਮਝੋ।' ਬਾਬਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਸੁਣੋ, 'ਦੇ
ਵਕਤ ਦੀ ਰੇਟੀ ਤੋਂ ਜੋ ਵੱਧ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ
ਪਾਪ ਦੀ ਪੰਡ ਏ।' ਕਾਮਰੇਡੀ ਫਾਰਮੂਲਾ
ਵੀ ਸਮਝੋ, 'ਇੱਕ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਪਿੱਛੇ ਲੱਖਾਂ
ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਛੁਪੀ ਰਹੂੰਦੀ ਹੈ।' ਦਿੱਲੀ ਦੀ
ਨਸੀਹਤ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹੇ, 'ਘਰਾਂ 'ਚ ਰਹੇ,

ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੋ।' ਘਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ
ਗੁਆਚੇ ਨੇ, ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਯਮਦੂਤ ਦਾ
ਪਹਿਰੈ। ਵਸਦਿਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੁੰਦੈ। ਰਾਤਾਂ
ਦੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰਾਂ ਦੇ, ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਤਾਂਘ, ਢਿੱਡ
ਖਾਲੀ ਨੇ। ਰਾਮ ਨਾਮ ਕਿਥੋਂ ਜਪਣ।
ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਮੈਤ ਖੰਪੂਰੇ ਮਾਰ
ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਗੱਠੜੀ, ਅੱਖਾਂ 'ਚ
ਅੱਖਰੂ, ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਹਉਕੇ, ਹਵਾਈ ਚੱਪਲਾਂ
ਦੇ ਘਾਸੇ ਤੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਛਾਲੇ। ਕੰਧਾੜੇ ਚੁੱਕੇ
ਬੱਚੇ, ਵਾਰ ਵਾਰ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ, ਮਾਂ! ਪਿੰਡ ਕਦੋਂ
ਆਉ। ਕਾਲੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਮੁੱਕਣ 'ਚ ਨਹੀਂ
ਆ ਰਹੀਆਂ। ਭੈਅ ਨੇ ਕਿਥੋਂ ਮੁੱਕਣੈ। ਇੱਕ
ਕਰੋਨਾ ਦਾ ਖੈਫ, ਉਪਰੋਂ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਡੰਡਾ

ਤੇ ਤੀਜਾ ਮੈਤ ਦਾ ਡਰ। ਆਲੂਣੇ ਉਡੀਕ
ਰਹੇ ਨੇ, ਚੋਗਾ ਛੱਡ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਮੁੜ ਰਹੇ
ਨ। ਸੜਕਾਂ ਉਦਾਸ ਨੇ, ਬੱਸ ਉਮੀਦ ਬਚੀ
ਹੈ। ਯੂਪੀ, ਬਿਹਾਰ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੱਛਮੀ
ਬੰਗਾਲ, ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ। ਜਿੱਧਰ ਵੀ
ਦੇਖੋ, ਪਰਵਾਸੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ
ਆਇਐ। ਲੰਘੇ ਬਾਰਾਂ ਘੰਟੇ, ਮੈਤ ਦੀ ਬਾਘੀ
ਪਈ। ਯੂਪੀ 'ਚ 24 ਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ 'ਚ ਛੇ
ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੋ।
ਆਗਰਾ 'ਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜੋੜੇ ਨੇ ਸਾਹ
ਤਿਆਗੇ। ਬੱਚਾ ਲਾਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਵਿਲਕਦਾ
ਰਿਹਾ। ਸੰਤਾਲੀ ਦਾ ਮੰਜ਼ਰ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ
ਘੁੰਮਿਐ। ਪਣਡੁੱਬੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾ

ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਵਾ ਚੀਰਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾ
ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੰਨ 'ਤੇ ਰਾਕੇਟ ਲਿਜਾ ਸਕਦੀ
ਹੈ। ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਅੱਖੈ।

ਮਜ਼ਾਜ਼ ਲਖਨਵੀ ਨੇ ਹਾਅ
ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਮਾਰਿਐ, 'ਮਿਹਨਤ ਸੇ ਯੇ
ਮਾਨਾ ਚੂਰ ਹੈਂ ਹਮ, ਆਰਾਮ ਸੇ ਕੋਸੇ ਦੂਰ
ਹੈਂ ਹਮ, ਪਰ ਚਲਨੇ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਹੈਂ ਹਮ,
ਮਜ਼ਾਦੂਰ ਹੈਂ ਹਮ, ਮਜ਼ਾਦੂਰ ਹੈਂ ਹਮ।'
ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲਾ ਆਖਦੈ 'ਕੋਈ
ਸੜਕ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੱਲੇਗਾ।' ਕਿਰਤੀ ਲਈ
ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ ਹੋਇਐ। ਉਲਾਂਡੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੀ
ਕਾਹਦੇ। ਰੀਓ ਡੀ ਜਨੇਰੀਓ (ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ) 'ਚ
ਜੀਸਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੂਰਤੀ ਹੈ। ਮੂਰਤੀ 'ਤੇ

ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਅੱਖਰਾਂ 'ਚ ਲਿਖ ਗਿਆ ਹੈ 'ਭੁੱਖ'
। ਜੀਸਸ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਚੁਭਣ ਲੱਗੇ।
ਦਿੱਲੀਓਂ ਜੋ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰੇ ਨੇ। ਇਸੇ ਭੁੱਖ
ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਨੇ। ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰਾਡਾਰ 'ਤੇ
ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੇ। ਅਨਾਜ ਭਰੇ ਗੁਦਾਮ,
ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਦਬਕੇ, ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦੀ ਢੂਰੀ,
ਇਹੋ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ, ਪਸਤ
ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਲਈ ਬੱਸਾਂ ਕਿਸੇ
ਲਈ ਟਰੇਨਾਂ। ਜਲੰਧਰੋਂ ਤੁਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ
ਸਾਈਕਲ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੜਕਾਂ ਨੇ
ਬਟਵਾਰੇ ਛੱਲੇ, ਨਾਦਰ ਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਛੱਲੇ,
ਹਜੂਮੀ ਹਿੰਸਾ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਹੋਰ
ਝੁੱਖੜ ਛੱਲੇ, ਹੁਣ ਨੰਕ੍ਹੇ-ਮੁੰਨੇ ਨਹੀਂ ਛੱਲੇ ਜਾ

ਰਹੇ। ਨਾਮਿਕ ਤੋਂ ਗਰਭਵਤੀ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਲਈ ਤੁਰੀ। 60 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਮਗਰੋਂ ਪੀੜਾਂ ਸੁਰੂ। ਸੜਕ ਕਿਨਾਰੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਦੇ ਘੰਟਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਮੁੜ 160 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਚੱਲੀ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ 'ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ' ਬਣ ਗਈ। ਬੱਚਾ ਬੋਲ ਸਕਦਾ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਹਣਾ ਦਿੰਦਾ, 'ਤੇਰੀ ਦੁਨੀਆ ਲੱਭੀ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਦਾਂ ਦੀ ਤੂੰ ਦੱਸਦੇਂ।' ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਗਰਭਵਤੀ ਮਾਨ ਕੁਮਾਰੀ ਤੁਰੀ। ਰੁੜਕੀ ਪੁੱਜੀ, ਦਰਦ ਸੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਗੋਦ 'ਚ ਲੈ ਕੇ 270 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਫਿਰ

ਤੁਰਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ, ਬੱਚਾ
ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਛੇਗਾ, ਮਾਂ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਚੱਲੇਂਗੀ।

ਏਰੰਗਾਬਾਦ 'ਚ ਥੱਕ ਚੂਰ
ਹੋਏ ਮਜ਼ਦੂਰ ਪਟੜੀ 'ਤੇ ਸੌਂ ਗਈ। ਰੇਲ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਫਨਾਹ ਕਰ ਗਈ। ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ
ਪਟੜੀ ਤੋਂ ਲੱਭੇ, ਬੇਹੀ ਰੇਟੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ।
ਮੁਜ਼ਾਂਫਰਪੁਰ 'ਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਫਰ ਮੁਕਾ
ਗਈ, ਰੋਡਵੇਜ਼ ਦੀ ਇੱਕ ਬੱਸ। ਛੇ ਮਜ਼ਦੂਰ
ਫੈਤ ਹੋ ਗਏ, ਜੋ ਉਮੀਦਾਂ ਦੀ ਪੇਟਲੀ ਚੁੱਕ
ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਸਨ। ਵਾਰਿਸ ਤਮਾਮ ਉਮਰ
ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਲੱਭਣਗੇ। ਅਫ਼ਗਾਨੀ ਆਖਦੇ
ਹਨ, 'ਹਰੇਕ ਲਈ ਆਪਣਾ ਘਰ ਕਸ਼ਮੀਰ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਕਿਤੇ ਪ੍ਰਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇਹੋ

ਖੁੰਦਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਰਹੇ। ਜਾਓ, ਕੇਈ
ਮਾਅਨੇ ਸਮਝਾਓ। ਨਰਿੰਦਰ ਮੇਦੀ
ਤਸਵੀਰਾਂ 'ਤੇ ਗੈਰ ਕਰਨ। ਗਰਭਵਤੀ ਮਾਂ
ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਐ, ਬ੍ਰੀਫਕੇਸ 'ਤੇ ਬੱਚਾ ਸੁੱਤੈ।
ਇੰਝ ਲੱਗਦੇ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ, ਸਰਕਾਰ
ਘੂਕ ਸੁੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪੁਲ 'ਤੇ ਬੈਠਾ
ਰਾਮ ਗੋਪਾਲ, ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਰੋਇਆ। ਘਰ
ਲਈ ਤੁਰਿਆ, ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਡੰਡੇ ਮਾਰ ਮੇਡ੍ਰ
ਦਿੱਤਾ। ਘਰੋਂ ਖਬਰ ਆਈ, ਪੁੱਤ ਚੱਲ
ਵਸਿਆ। ਬੇਵੱਸ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੋਲ ਇੱਕੋ ਹੱਕ
ਬਚਿਐ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਰੋਣ ਦਾ ਹੱਕ।
ਕਿਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ 'ਤੇ ਹੁਣੇ ਡਾਕੇ
ਵੱਜੇ ਨੇ। ਅਗਲੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਵੇਖੋ..!

ਭੁਪਾਲ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਰਾਹੁਲ ਦੀ। ਇੱਕ
ਬਲਦ ਵਿਕ ਗਿਆ। ਇੰਦੋਰ 'ਚ ਗੱਡੇ ਦੇ
ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬਲਦ ਜੁੜਿਆ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ
ਰਾਹੁਲ। ਗਊ ਦੇ ਜਾਏ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਵਿਹਲ
ਨਾ ਦੇਵੇ। ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਰਾਮੂ।
ਸਭ ਵਸੀਲੇ ਮੁੱਕੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਲੱਕੜ ਤੇ ਬਾਂਸ
ਦੀ ਛੋਟੀ ਗੱਡੀ ਬਣਾਈ। ਵਿਚ ਦੇ ਸਾਲ ਦੀ
ਬੱਚੀ ਤੇ ਗਰਭਵਤੀ ਪਤਨੀ ਬਿਠਾਈ। 17
ਦਿਨ ਰੇਹੜੀ ਖਿੱਚਦਾ ਰਿਹਾ। 800
ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਸਫਰ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
'ਕਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਕਮਾਨ…' , ਬੱਚੇ ਤੇ ਬੁੱਢੇ
ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰੋਂ ਉਖੜੇ ਦਿੱਤੇ।

ਗੁਜਰਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ
ਬਨਾਸਕਾਂਠਾ। ਜਿਥੇ ਇੱਕ ਲਾਵਾਰਿਸ਼
ਬੱਚਾ, ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਡਿੱਗਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।
ਸੈਂਕੜੇ ਮਜ਼ਾਦੂਰ ਜਹਾਨੌਂ ਰੁਖਸਤ ਹੋ ਗਏ,
ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ। ਪਿੰਡ ਦੀ
ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਖਾਕ ਹੋਈਏ, ਇੱਕੋ ਆਖਰੀ
ਇੱਛਾ ਹੈ। ਮੈਤ ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਤੁਰੇ ਜਾ
ਰਹੇ ਨਾ। ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਇੰਝ ਬਿਆਨ
ਲਓ, 'ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦਾ ਹੋਈ ਮੈਤ
ਸਸਤੀ।' ਯੂਨੀਸੈਂਡ ਨੇ ਡੱਗਾ ਲਾਇਐ।
ਅਗਲੇ ਡੇ ਮਹੀਨੇ, ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ
ਬੱਚੇ, ਜ਼ਰਾ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਏ। ਭਾਰਤ 'ਚ
ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਬੱਚੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਕੋਵਿਡ

ਯੁੱਗ 'ਚ ਮਾਪੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾਕਰਨ
ਕਿਥੋਂ ਕਰਾਉਂਦੇ। ਗਰੀਬ ਦਾ ਖੜਾਨਾ ਤਾਂ
ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰੋਟੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦਿਖਾ
ਉਮੀਦ ਭਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਢਿੱਡ
ਨਹੀਂ। ਢਿੱਡ ਤਰਨ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਚ
ਘੁੰਮਦੀ ਰਹੀ ਗਰਭਵਤੀ ਅਂਕੇਰਤ ਰਿਕਸ਼ਾ
ਲੈ ਦਰ ਦਰ ਪੁੱਜੀ। ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਪੈਰ ਵੀ
ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਰੋਂਦੇ
ਹਨ, ਚੱਲਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਪ
ਗੱਠੜੀ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਰੇਡੀਓ ਕੱਢ
ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਤਫਾਕ ਹੋ ਸਕਦੈ,
ਅੱਗਿਓਂ ਗਾਈ ਵੱਜੇ, 'ਨੰਕ੍ਹੇ-ਮੁੰਨੇ ਬੱਚੇ ਤੇਰੀ
ਮੁੱਠੀ ਮੇ ਕਿਆ ਹੈ..!' ਮਾਪੇ ਮਨੋ ਮਨ

ਉਲਾਂਭਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ
ਮੁੱਠੀ 'ਚ ਕੀ ਹੋਣੈ, ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਅੱਟਣ,
ਉੰਗਲਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਖਮ। ਜੋਤਸ਼ੀ ਵੀ ਫੇਲ੍ਹ ਹੀ
ਹੋਣਗੇ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਖੁਸ਼ ਗਏ, ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ
ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਰਮਾਨ ਵੀ ਛਿੱਲੇ ਗਏ
ਹਨ। ਬੀਬੀ ਸੇਨੀਆ ਗਾਂਧੀ ਬੋਲੀ, ਕੋਈ
ਦਿਲ ਹੈਲਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਰੇਲ ਭਾੜਾ ਕਾਂਗਰਸ
ਦੇਵੇਗੀ। ਬਾਕੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਤਾਂ
ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦਿੱਤੇ। ਬਠਿੰਡਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੋਂ
ਜਦੋਂ ਟਰੇਨ ਚੱਲੀ। ਬੀਬੀ ਸੇਨੀਆ ਗਾਂਧੀ
ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਰਾਜਾ ਵੱਕਿੰਗ ਖੁਦ ਪੁੱਜਾ।
ਕਾਂਗਰਸੀ ਮੇਅਰ ਪਟਿਆਲਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ
ਡਟ ਗਿਆ। 'ਕੱਲੇ 'ਕੱਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਗੱਲ

ਕੰਨੀ ਪਾਈ, ਬੋਡੇ 'ਤੇ ਏਹ ਕਿਰਪਾ ਬੀਬੀ
ਜੀ ਦੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੈਜਾਂ ਲੁੱਟੇ, ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਵੰਡੇ।'

ਪਿੰਡ ਬਾਦਲ ਵਾਲੇ ਬੀਬਾ
ਜੀ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਰੇਲ ਭਾੜੇ 'ਚ 85 ਫੀਸਦੀ
ਛੋਟ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮੇਦੀ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਆਏ
ਵੱਡੇ ਸਿਪਾਹੀ। 'ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਨ ਵੰਡੇ,
ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਨਹੀਂ।'
ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿਉਂ ਬੋਲੇ, ਬੀਬਾ ਜੀ, ਕੇਂਦਰ
ਨੂੰ ਕਰੋ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਲ ਭੇਜੋ। ਅਕਾਲੀ
ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ, ਦਾਲ 'ਚ ਕੁਝ ਕਾਲੈ। ਖੁਰਾਕ
ਮੰਤਰੀ ਆਸੂ ਕਹਿੰਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਕਾਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡੋ,
ਦਾਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਟਰੱਕ ਹੀ ਖਰਾਬ
ਨਿਕਲਿਐ। ਛੱਜੂ ਰਾਮ ਦਾ ਭੇਤ ਪਾਉਣਾ

ਏਖੈ। ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਟੈਂਟ ਲਾਇਐ।
ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਨਿਕਲੇ, ਭੁੱਖੇ ਨਾ ਜਾਣ, ਲੰਗਰ
ਚਲਾਇਐ। ਲੰਗਰ 'ਚ ਕੀਰਤਨ ਚੱਲ
ਰਿਹੈ। ਟੈਂਟ ਦੇ ਸਪੀਕਰਾਂ 'ਚ ਸੰਤ ਰਾਮ
ਉਦਾਸੀ ਵੱਜ ਰਿਹੈ। 'ਅਜੇ ਨਾ ਆਈ
ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇਰੀ, ਅਜੇ ਵਡੇਰਾ ਪਾੜਾ ਏ,
ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਅਲਬੇਲੇ ਰਾਹੀ, ਅਜੇ ਹਨੇਰਾ
ਗਾੜ੍ਹਾ ਏ।' ਟੈਂਟ ਅੱਗਿਓਂ ਕੋਈ ਪੈਦਲ
ਲੰਘ ਰਿਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ।

.....

94170 11171

ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ :

ਕਰੋਨਾ ਚੋਂ ਉਤੇਰ ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਕੱਚ ਸੱਚ

-

- **ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ**

ਵਿਦਵਾਨ ਅਮਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ
ਲੰਬਾ ਲੇਖ 'ਉਤੇਰ ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ
ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਛਾਪਿਆ ਹੈ,
ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ
ਕਿ ਅਜੋਕਾ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਜੋ ਸੰਕਟ ਆਇਆ
ਹੈ, ਇਹ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ

ਵਿਸ਼ਵੀ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਗੈਰ-
ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਵਿਸ਼ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ
ਤੇ ਲੋੜ ਦਾ ਸਵਾਲ, ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ
ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਤੇ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦੀ
ਅਣਹੋਂਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ
ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਈਆਂ ਆਰਥਿਕ ,
ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੋਈਆਂ
ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ
ਦੌਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਟਦਾ ਹੋਇਆ
ਲੇਖਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ
ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਉਹ ਆਖਰੀ ਕਿਲ
ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਡਿਜੀਟਲ ਕਰਾਤੀ ਜਾਂ
ਆਨਲਾਈਨ ਮੋਡ ਨੂੰ ਉਤਰ ਕਰੋਨਾ

ਵਾਇਰਸ ਯੁੱਗ ਦੀ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ
ਰੂਪਾਂਤਰਤ ਕਰਨਾ ਹੈ" ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਲਿਖਦੇ
ਹਨ "ਸੋ ਉਤਰ ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ
ਵੱਧ ਵਧਦਿਆਂ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ
ਮਾਪਣੇ ਸਿਹਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ
ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।" ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲਿਖਤ
ਦੀ ਮੁਖ ਗਿਰੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ
ਰੱਖਕੇ ਬਾਕੀ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ
ਬਿਆਨ ਨਿਜੀ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਵਰਤਾਰਿਆਂ
ਤੇ ਅਜੋਕੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ
ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਬੇਘਰ
ਹੋਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ
ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੋਰਨਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਫੈਲਣ
ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਅਜੇ ਚਲ ਹੀ ਰਹੀਆਂ
ਹਨ, ਜੋ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰੇਕ ਕੋਨੇ ਨੂੰ
ਆਪਣੀ ਗਿਫਤ ਚ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ,
ਮਨੁੱਖੀ ਤਰਾਸਦੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ
ਨੂੰ ਘੇਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਹਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ
ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ
ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ
ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੀ
ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਦੀਆਂ
ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ
ਹਨ, ਇਸ ਤਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿਤੀ ਚੋਂ
ਉਭਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਥਿਤੀ

'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਕੀ ਕੀ ਰਸਤੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣ, ਹੱਥ ਧੋਣ ਤੇ ਸੈਨੀਟਾਇਜ਼ ਕਰਨ ਤਕ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਦੇਣ ਤਕ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਬਾਂਹ ਮਰੋੜ ਕੇ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਮੁਲਕ 'ਚ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿਸ਼ਵ ਮੁਦਰਾ ਕੋਸ਼ (IMF) ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਸੀਮਤ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਵਾੜਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ

ਡੈਨਲਡ ਟਰੰਪ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੇ
ਬਸ਼ਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਤਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਚੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ
ਥਾਂ ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੈਪਰ ਨੂੰ ਦਿਖਾ
ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੈਨਜੁਆਲਾ ਤੇ
ਇਰਾਨ ਉਪਰ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ
ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਤੇ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਕਟ ਚੋਂ
ਉਭਰਦਿਆਂ ਹੀ ਚੀਨ ਨਾਲ ਭਿੜਣ ਲਈ
ਸ਼ੁਰੋਆਮ ਕਰਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿੱਤੀ ਅਦਾਰੇ
ਰੋਜ਼ ਸ਼ੇਅਰ ਮਾਰਕਿਟਾਂ ਦੇ ਘਾਟੇ ਵਾਧੇ ਦਾ
ਅੰਕੜਾ ਦਰਸਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਜੋ
ਵਿੱਤੀ ਪੂੰਜੀ ਉਪਰ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਸ
ਦਾ ਰੋਣਾ ਧੋਣਾ ਰੋ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ

ਸੋਚ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਬਚਾਅ ਦੀ ਥਾਂ
ਮੰਡੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਅਤੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਵਿਚਾਰ
ਤਕ ਸਮੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ
'ਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਨੈਮ ਚੈਮਸਕੀ ਦੇ
ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ, "ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਭਿਆਤਾ
ਦਾ ਸੰਕਟ ਹੈ, ਜੋ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ
ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿਚ
ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਵਿਡ-19 ਨੇ
ਸਮੁੱਚਾ ਯੂਰਪ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ
ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਖਿੱਤਾ ਭੁੱਖਮਾਰੀ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ
ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।" ਪੂੰਡੂ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਵਿਸ਼ਵ
ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਰੇਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਸੰਕਟ
ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ

ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਰੋਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ
ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਮਰੋੜ ਕੇ ਨਵ-
ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ
ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਵਧਣ ਫੁਲਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ
ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ
ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ
ਵਕਾਲਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ
ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਚ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ਕਿ
ਇਹ ਜੰਗ ਹੈ ਜੋ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੇ
ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਰੋਨਾ
ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਜੰਗ ਜਿੱਤਣੀ ਹੈ ਇਸ
ਮਾਨਵੀ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਜੰਗ ਕਹਿ ਰਹੇ
ਹਨ।

ਇਸ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੈਰਾਨ ਬਈ
ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ
ਵਿਦਵਾਨ ਅਮਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ 'ਉਤਰ
ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ' ਕਹਿਣ ਤਕ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ,
ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ
ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੌਰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ,
ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ
ਜਿਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਹ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ
ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ
ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਉਤਰ
ਅਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦ ਦੇ ਨਵੇਂ ਫੈਸਨ ਨੂੰ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ 'ਚ
ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਹਸਤਾਖਰਾਂ ਵਿਚ

ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਹਿਲਾਂ
ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਭਿਆਨਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ
ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਨਿੱਜਤਾ
ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਉਭਰਨਾ
ਤੇ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ, ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ
ਸਥਿਤੀ ਆਦਿ ਜੋ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਫੈਲਾਵ ਦੇ
ਬਾਹਰਲੇ ਘੇਰੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਤਾਂ
ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਹੀ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਰੁਕ
ਗਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡੇਵਿਡ ਹਾਰਵੇ
ਅਨੁਸਾਰ, "ਜੋ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦਾ
ਪ੍ਰੰਜੈਕਟ 1970 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ
ਪੂੰਜੀ ਤੇ ਵਿਤੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ
ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਹਰੇਕ ਕੋਨੇ ਉਪਰ ਤਾਕਨੇਲਜੀ

ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਛਾਂ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ
ਹਾਲਾਂਕਿ 2008 'ਚ ਵੀ ਫਸ ਗਿਆ ਸੀ,
ਪਰ ਕੋਵਿਡ-19 ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੈਫਾਲ ਕਰਕੇ
ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼
ਆਪੇ-ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਤਾਕਤ
ਵਿਰੋਧੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ
ਅਤੇ ਇਸ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੋਕ ਪੱਖੀ
ਲਹਿਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਬਦਲਵੀਂ ਰਾਜਨੀਤੀ
ਖੜੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਅਜੋਕੇ ਨਵ-
ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰੇਜੈਕਟ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਸਕੇ
ਅਤੇ ਆਪੇ-ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਲੋਕ
ਪੱਖੀ ਬਦਲ ਉਸਾਰਨ ਵੱਲ ਵਧਇਆ
ਜਾਵੇ।" ਪਰ ਵਿਦਵਾਨ ਅਮਰਜੀਤ

ਗਰੇਵਾਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜਾਹ
ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਤੇਰ ਪ੍ਰਤੀ ਚੁਪ
ਹਨ, ਇਸ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਸਿਰਫ਼
ਤਾਕਨੇਲਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਾ ਦੀ ਵਕਾਲਤ
ਕਰਨ ਤਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਾਲਾਂਕਿ
ਤਾਕਨੇਲਜੀ ਨੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਸਾਉ
ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਬਣਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ
ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ
ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਵਿਚ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ
ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ
ਤੇਤ੍ਰਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਜੋ ਇੱਕ
ਵੱਖਰੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਤਾਕਨੇਲਜੀ, ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ,

ਸਮਾਜਕ ਰਿਬਤੇ, ਪਦਾਰਥਿਕ ਪੈਦਾਵਾਰ
ਦੇ ਢੰਗ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ, ਮਾਨਸਿਕ
ਧਾਰਨਾਵਾਂ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ
ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਣ ਤੇ ਕਾਰਜ
ਕਰਨ ਦੇ ਇੰਜਣ ਨਾਲ ਆਪਸ ਵਿਚ
ਇਕਜੁੱਟ ਹਨ।)

ਅਜਿਹਾ ਸੰਕਟ ਜੋ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੇ
ਪ੍ਰੈਜੈਕਟ ਦੀ ਇੱਕ ਵੰਨਗੀ ਜੋ ਕਿ ਮੰਡੀ
ਵਿਚ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਨਾਫਾ
ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਵਾਇਰਸਾਂ ਦੀ ਤੋੜ ਭੰਨ
ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਜੁਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ
1960 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 2016 ਤਕ ਕਈ
ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ

ਇਬੋਲਾ ਵਾਇਰਸ, ਸਾਰਸ-2 ਵਾਇਰਸ
ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ
ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਚ ਦਸਤਕ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ
ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਨਾਂ ਲੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪ੍ਰਮਿੱਧ ਜੀਵ
ਵਿਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰੋ: ਰੋਬ ਵਲਸੇ ਅਨੁਸਾਰ
ਇਹ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ
ਵਾਇਰਸਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ 'ਚੋਂ ਹੈ। ਇਹ
ਵਾਇਰਸ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ
ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਰੱਫਤਾਰ ਨਾਲ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ
ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ
2018 ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ 1.6
ਬਿਲੀਅਨ ਲੋਕ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇੱਕ
ਕੋਨੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਕੋਨੇ ਤਕ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਾਰਜਾਂ

ਅਤੇ ਸੈਰਾਂ ਲਈ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਧੁਨਿਕ ਪੂਜੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵੀ ਚੱਕਰ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸੰਕਟ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਕਟ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੂਜੀਵਾਦੀ ਤਾਣ-ਬਾਣੇ 'ਚੋਂ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਰੱਖੇ ਗਏ ਮੁਲਕ 'ਕਿਊਬਾ' ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮਾਡਲ 'ਚ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥ, ਸਿਹਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁਖਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੁਲਕ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ

ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਸਮਤੇਲ ਤਾਂ ਕਰੋਨਾ
ਸੰਕਟ ਨੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ
ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਹੁਕਮਰਾਨ ਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਟ
ਘਰਾਈ ਕੈਮੀ ਤੇ ਕੈਮਾਤਰੀ ਪੱਧਰ ਉਪਰ
ਨਫੇ ਦੇ ਘਟਣ ਕਰਕੇ ਤਾਲੇ ਮਾਰ ਕੇ ਘਰਾਂ
ਦੀਆਂ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀਆਂ 'ਚ ਛੁੱਪ ਗਏ ਹਨ,
ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਅ ਦਾ
ਨਾਭਰਾ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦਲ
ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ। ਲੋੜ ਇਸ
ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਪੰਜਾਬ
ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੀ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ
ਦਈਏ ਇਹ ਹੀ ਭਲੇ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੋਵੇਗਾ।
ਇਸ ਮਾਨਵੀ ਸੰਕਟ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ,

ਲੜੀਆਂ ਤੇ ਤੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੇ ਤੇੜਨਾ
ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਉਤਰ ਉਤਰ
ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੀ ਕਾਂਵਾਂ ਰੌਲੀ ਫਿਰ ਕਦੇ
ਵਕਤ ਤੇ ਛੇੜ ਲਵਾਂਗੇ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਦੇ
ਹਕੀਕੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਤਸਲੀਮ ਕਰੀਏ, ਆਪਣੇ
ਰਾਜ, ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ
ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਣ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ
ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਈਏ।

.....

98151-15429

ये सफर
हमेशा याद
रखेगा
मजदूर
साहेब



ਕਵਿਤਾਵਾਂ



ਸਫਰ ਵਿਚ ਬੁੱਧ

- ਗਗਨ ਦੀਪ ਸ਼ਰਮਾ

ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਸਨ

ਤੇ ਜਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ

ਮੈਂ ਬੁੱਧ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਿਆ

ਸ਼ਬਦ-ਸਾਗਰ ਰਿੜਕਿਆ

ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੋਇਆ -

ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਬੰਦ ਨੇ

ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਦੇ ਸਭ ਬੂਹੇ

ਭਾਗਾਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਜਿਹਾ ਵੇਲਾ

ਕਿੰਨੀਆਂ ਐਕੜਾਂ ਝੱਲੀਆਂ

ਗੌਤਮ ਨੇ ਬੁੱਧ ਹੋਣ ਲਈ

ਬਾਹਰ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ

ਸਿਰਫ਼ ਰਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਉਂਦੀ

ਭਰਮਾ ਵੀ ਲੈਂਦੀ

ਉਲੜਾਉਂਦੀ ਵੀ ਹੈ

ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ

ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਉਤਰਨ ਦਾ

ਹੁਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਮੈਕਾ

ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਨਾ ਖੁੰਝਾ

ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਫਰ ਕਰ

ਭੋਰਾ ਨਾ ਵੇਖ ਏਧਰ-ਉਧਰ

ਖੁਦ ਨਾਲ ਖੁਦ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਾ

ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਨਾਲ

ਅੰਦਰਲੇ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਮੁਸਾਫਿਰ ਹੋ ਜਾ

ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ

ਉਹ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ

ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਨ

ਉਸਦੇ ਪੱਲੇ ਕਰਮ

ਸੁਣਦੇ-ਸੁਣਦੇ

ਉਹ ਸੁਗਲ ਜਿਹੇ ਵਾਂਗ ਹੱਸਿਆ

ਮਿੱਟੀ ਛਾੜਦਾ ਉੱਠਿਆ -

ਬੁੱਧ ਹੋਣ ਲਈ

ਪਹਿਲਾਂ ਗੌਤਮ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸਾਹਬ

ਕੋਈ ਸਿਧਾਰਥ

ਭੁੱਖੇ ਛਿੱਡ ਗੌਤਮ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ

ਟੱਬਰ ਦੀ ਭੁੱਖ

ਬੰਦੇ ਦਾ ਸਫਰ ਵੀ ਤੈਅ ਕਰਦੀ

ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੀ

ਉਸਨੇ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ

ਤੇ ਬਾਹਰ ਵਗਦੇ

ਅੱਗ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਲਿਆ

••••••••

ਜਿਉਂਦੇ ਬਿਰਖ ਦਾ ਗੀਤ

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿੱਘ ਸੀ

ਤਾਂ ਸਫਰ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ

ਕਮਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ

ਸ਼ਬਦ ਕੋਲ ਸਨ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ

ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠਾ ਅਰਥ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ

ਬਿਨਾਂ ਪੈਰ ਪੁੱਟਿਆਂ ਵੀ

ਤੁਰਿਆ-ਫਿਰਿਆ ਦਿੱਲੀ ਦੱਖਣ

ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵ ਸਨ

ਤਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਨੇ ਬਚਾਈ ਰੱਖੀ ਹਰਿਆਲੀ

ਹਵਾਵਾਂ ਨੇ ਸਰਗਮ ਰੁੱਸਣ ਨਾ ਦਿੱਤੀ

ਮਰੇ ਹੋਏ ਬਿਰਖਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ

ਪੰਛੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਆਲੂਣਾ

.....

ਸੰਪਰਕ :

ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਮ

ਬਰਗਾੜੀ (ਫਰੀਦਕੋਟ)

151208

***98729 89313**

***98767 10809**

***94171 75686**

ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਦਿਲੀ ਧੰਨਵਾਦ

ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ

